

ЕКОЛОГІЧНА РЕЛОКАЦІЯ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ КЛІМАТИЧНОЇ МІГРАЦІЇ: СВІТОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ольга БАРАБАШ

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка науково– дослідної лабораторії актуальних проблем
правозастосовної та правоохоронної діяльності
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Сьогодні людство є свідком серйозних кліматичних змін, що відбуваються на планеті. Все це справляє доленосний вплив на життя та здоров'я людини, на умови її існування та розвитку. Більше того, вплив наслідків кліматичних змін може бути настільки руйнівним, що як окремі території, так і цілі держави можуть стати непридатними та небезпечними для життя людини. Зокрема, за прогнозами вчених-міжнародників та екологів, масштаби наслідків кліматичних змін з часом будуть тільки посилюватись, а масштаб екологічної міграції зростатиме. Так, за даними Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), в середньому 22.5 млн людей були переміщені через кліматичні або погодні явища між 2000-2020 роками. Ці цифри продовжують зростати: до 2050 р. рівень міграції може становити приблизно 250 млн осіб¹. Такі обставини стають причиною міграції у безпечні більш сприятливі регіони. В умовах нестабільності розвитку екологічних процесів проблеми кліматичної міграції зумовлюють так звану «екологічну релокацію». Адже поява та розвиток чергового потоку мігрантів викликана тектонічними зрушеннями у світовому політичному ландшафті, а також певною кліматичною повісткою дня.

Наразі клімат та міграція стали нерозривними частинами, оскільки клімат став визначати і політичні механізми такої взаємодії зокрема, оскільки кліматичний аспект є глобальним у соціальному розумінні. За даними Міжурядової експертної групи з питань зміни клімату низька міграція особливо потрібна для малих, «острівних держав», які першими

¹ Кліматична міграція: розуміння проблем і пошук рішень. *global refuge*. 27 серп. 2020 р. url: <https://www.globalrefuge.org/uk/news/climate-migration-understanding-challenges-and-generating-solutions-lirs/> (дата звернення: 28.03.2025).

зіткнуться з підвищенням рівня світового океану, оскільки у перспективі вся їхня територія може бути затоплена².

Прикметно, що міграція може бути викликана не лише самою катастрофою на тому чи іншому ґрунті, а й необхідністю ліквідувати її наслідки. Європейські держави в таких умовах є епіцентром кліматичної міграції, оскільки потік мігрантів зумовлює не лише низку регіональних конфліктів, а й такі природні явища як посуха, повені, урагани, пожежі, ерозія ґранту, відсутність прямого доступу до води. Такі зміни клімату мають несприятливі наслідки для людства. Окрім того, сьогодні ми стали свідками арени жорстокої агресії з боку РФ, що зруйнувала та продовжує руйнувати інфраструктуру, відібрала та відбирає безцінні життя, приносить масові порушення основоположних прав людини, зокрема депортацію, примусове переселення. Саме тому, будучи доволі динамічним явищем, міграція набула нового концептуального значення та розуміння.

Принагідно зазначимо, що проблема екологічної міграції вперше була висвітлена у 1948 р. американським екологом Вільямом Вогтом (William Vogt), який вжив термін «особа, переміщена з екологічних причин» (Ecologically displaced person)³. Проте, більшої уваги громадськості ця проблема отримала у 1985 р., після доповіді дослідника Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) Ессама Ел-Хіннаві (Essam El-Hinnawi), який запровадив поняття «екологічний біженець» (environmental refugee). Утім, незважаючи на досить тривалу історію дослідження цієї проблеми, наразі відсутні нормативно-правові механізми захисту екологічних мігрантів у міжнародному праві, а також процедури надання допомоги екологічним мігрантам, що, своєю чергою, зумовлює прийняття відповідного документа, покликаного забезпечити захист прав екологічних мігрантів.

Слід зазначити, що сучасні міграційні потоки доволі нерівномірні. За даними McKinsey Global Institute найближчими роками кількість мігрантів працездатного віку в Європі скоротиться до рекордного мінімуму – 13 млн осіб⁴. У цьому Міжнародна Організація Праці (МОП) всіляко сприяє продовженню та розвитку подібних процесів за допомогою міжнародних механізмів⁵, апелюючи до універсальних постулатів Загальної декларації прав людини.

² Internal displacement monitoring centre. *global report on internal displacement* (geneva, 2017). url: www.internal-displacement.org/global-report/grid2017/pdfs/2017-grid.pdf (дата звернення: 28.03.2025).

³ Mcadam j. climate change, forced migration, and international law. oxford university press, 2012. 418 p.

⁴ *World development report 2023: migrants, refugees, and societies*. the world bank. url: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023> (дата звернення: 28.03.2025).

⁵ Lavenex, s. regional migration governance – building block of global initiatives? journal of ethnic and migration studies. 2019. vol. 45, iss. 8, pp. 1275–1293. url: <https://doi.org/10.1080/1369183x.2018.1441606> (дата звернення: 28.03.2025).

Фокусуючи увагу на проблемах екологічної міграції, наголосимо, що вона загалом включає п'ять питань міжнародного права, серед яких:

1) *захист прав людини* (міграція відбувається через те, що населення певної держави або її території позбавляється можливості користуватися своїми невід'ємними правами людини через надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру та їх наслідків. Насамперед відбувається порушення права людини на життя);

2) *міграція та переміщення* (екологічні мігранти так само, як і працюючі-мігранти, часто стикаються з проблемою відсутності роботи в державі свого походження, яка була б здатна забезпечити їм нормальний рівень життя. У контексті проблеми екологічної міграції відсутність роботи може бути викликано, зокрема, руйнуванням інфраструктури внаслідок стихійних лих або внаслідок повного зникнення держави;

3) *стихійні лиха та надзвичайні ситуації природного характеру* (екологічні мігранти можуть розраховувати на надання допомоги та у разі потреби на сприяння у тимчасовому переселенні. Проблемами попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру займається низка організацій на міжнародному рівні);

4) *захист довкілля* (масова екологічна міграція може стати потужним стимулом для міжнародного співтовариства та національних урядів до проведення політики щодо зменшення викидів парникових газів, а також до реалізації інших заходів, спрямованих на збереження екосистем, які наразі під загрозою зникнення);

5) *сталій розвиток* (право сталого розвитку є частиною проблеми екологічної міграції, оскільки даний вид міграції викликаний тим, що окремі регіони не здатні забезпечити населенню достатній рівень життя. Згідно резолюцій ООН право на розвиток означає «право кожного на достатній життєвий рівень для нього та його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг та житло, і на безперервне покращення умов життя» тощо).

Підкреслимо, що по кожному з названих аспектів міжнародного права, що входять до проблем екологічної міграції, існує низка міжнародних організацій із захисту прав екологічних мігрантів. Ці організації дозволяють забезпечити *ad hoc* регулювання екологічної міграції.

Взагалі кліматичні зміни однакові для всіх країн, незалежно від континенту. Вони характеризуються поступовою зміною погодних умов і зменшенням водності поверхневих джерел. найбільшими проблемами, які постануть перед людством за 10-20 років будуть:

1) *Дефіцит питної води*. В різних частинах планети люди матимуть різні запаси прісної води.

2) *Несприятливі погодні умови*. Великі території земної кулі страждатимуть від високих температур. Це стосується країн Близького

Сходу, Середньої Азії, де прогнозують показники стовпчиків термометрів вище за 50 градусів.

3) *Танення льодовиків*. Території на Півночі будуть непридатними для традиційного господарювання.

4) *Все це призведе до потужних міграцій*. Велика кількість людей, які сьогодні проживають у більш-менш придатних умовах, за пару десятиліть опиняться на межі виживання і будуть змушені шукати інші домівки⁶.

«Кліматичні мігранти» будуть викликом також і для України. Несприятливі погодні умови негативно впливають на південні регіони України, які страждають від посух, натомість захід України потерпає від підтоплень. У 2020 р. через ці явища Україна втратила близько 25 мільярдів гривень. Південні і східні регіони України перетворюватимуться на пустелі чи напівпустелі. Через це доведеться переглянути технології у сільському господарстві. Також варто очікувати зміни берегової лінії Чорного моря. За розрахунками кліматологів, воно має піднятися на 3,5 см⁷. З огляду на це, у найближчому майбутньому нашої державі й іншим країнам варто готуватися до значних потоків мігрантів, які будуть шукати сприятливих умов життя. І це може бути швидше, ніж ми очікуємо, бо кліматичні зміни набирають обертів. Отож, Україні необхідно виробляти певну стратегію адаптації до кліматичних змін та будувати взаємовідносини з іноземними державами у сфері екологічної міграції.

Таким чином, міграція є складовою глобальної політики, яка значною мірою визначає контур політичного впливу та внутрішнє становище низки країн, зокрема й України. Процес переміщення великої частини соціуму може бути викликаний також поняттям ідентичності. Подібним прикладом може бути декларування державної політики, яка закликає той чи інший народ повернутися на історичну батьківщину або землю, яка на законних підставах вважається споконвічною територією держави. З іншого боку, міграція через низку соціально-економічних чинників перебуває поза зоною стратегічного управління. Саме тому, державам необхідно оперативно адаптуватися до поточних тенденцій міграції по всьому світу, зробивши з неї можливість задоволення потреб в економічній та екологічній сферах.

⁶ Посухи, «кліматичні мігранти», зникнення територій. яке екологічне майбутнє чекає україну і світ? *радіо свобода*. 31.03.2021 р. url: <https://www.radiosvoboda.org/a/yake-ekolohichne-maibutne-chekaye-ukrainu-i-svit/31542045.html> (дата звернення: 28.03.2025).

⁷ Там само.